

RAAMATUTE RETSENSIOONID

Jüri Kuum. KODUMAJANDUS EESTIS. (Tartu, 1998, 114 lk + 23 leheküljel 135 illustratsiooni.)

Meie praegused põlvkonnad tunnevad tagasihoidlikult oma kodumaa põllumajanduse, seejuures kodumajanduse ajalugu. Vähe on kätte saada vastavasisulist varemägset kirjasõna. Kodumajanduse mineviku tegevuse/sündmuste kirjasõnas jäädvustamine aitab aga orienteeruda ka selle valdkonna oleviku ja tuleviku probleemides.

Jüri Kuum on (raamatu tavaformaati ületavas) väljaandes kodumajanduse vastavad aja-loomfaktid ajaluliselt määratlenud, järjestanud ja analüüsinud. On saadud terviklik, suhteliselt mahukas ajalookroonika kodumajandusest. Autor nimetab väljaande kodumajandust õppivate üliõpilaste õppevahendiks. Muidugi vajavad seda ka kodumajandust õpetavad koolid ning lai lugejaskondki. J. Kuum on viimasel neljal aastal Eesti Põllumajandusülikoolis pidanud loenguid teemal "Kodumajandus Eestis".

Väljaanne koosneb kaheksast osast (I–VIII). Arvestades raamatu väikest tiraaži, anname retsensioonis pikemalt edasi autori kirjasõna väljaande osade järjestuses.

I. Kodu tähtsus (lk. 6...11). Kodul on tähtis osa iga üksiku inimese kui ka kogu rahva elus. Kodust saab alguse inimese iseloomu kujunemine, eluks vajalikud eetilised alused ja töökspidamised. Koduses elukorralduses valitsevad kirjutamata seadused ja kohustused perekonnaliikmete vahel panevad aluse vastutustundliku kodaniku kasvatamisele. Tähtis on, et kodu õpetaks lapsi tööd tegema, tööd hindama ja armastama, kasvatades neid töökateks ja kohusetundlikeks. Kodu jõud on ikka kandnud läbi raskuste, kui need on esinenud perekonna või selle üksikliikme elus.

Käsitledes kodumajandust ehk kodundust rõhutame järgmist. Antiigileksikonis (1983) sõnastatakse kodumajanduse mõiste (mineviku Kreekas) järgmiselt: *Kodumajandus on taimsete ja loomsete saadustega koduse isevarustamise lihtsam vorm, ka nende saaduste töötlemine ning lihtsamate majapidamistarvete ja tööriistade valmistamine.*

J. Kuum avab kodumajanduse mõistet järgmiselt (lk. 7): *Kodumajandus ehk kodundus on õpetus kodu loomisest ja kodukultuuri saavutamisest. Selles näeme, et kodu ja kodukultuur on tihedalt seotud kodumajandusega. Kodumajanduse alla kuuluvad tavaliselt kodu korrastamine ja puhastamine, käsitöö, kudumine, rõivastus, ehtimine (sobivad ehted jm.), toidud ning nende valmistamine ja toiduainete säilitamine, lastekasvatus, pesupesemine, väikeloomakasvatus (lambad, sead, kanad, haned jt.), veisekasvatus ja piimandus, aiandus, mesindus, arvepidamine jm. Kodumajandusliku tegevuse peamiseks ülesandeks on inimese eluliselt tähtsate vajaduste – elamu, toitlustus, rõivastus – eest hoolitsemine ning laiemas mõttes ka rahva kultuurse, vaimse, hingelise, esteetilise ja eetilise tasapinna arendamine... Kodukultuur on igal rahval kultuuri alusmüüriks... on vajalik, et iga tütarlaps (neiu) omandaks perenaisele ja emale vajalikud oskused ja teadmised.*

II. Arhailine kodumajandus (lk. 12...20). Autor esitab selle peatüki nelja all-osana:

1. Anastav majandus (...7500. a. eKr....2000. a. eKr.).
2. Viljeleva majanduse algus (2000. a. eKr....0. a.).
3. Vaba viljelusega majandus (0. a....1200. a. pKr.).
4. Mõisamajanduse algus (1200. a....1700 a. pKr.).

Kõigis nendes osades antakse lühikirjeldus vastava aja asustustest (külad, mõisad, talud), elamutest, toidust ja toitlustest, kehakattest, lastekasvatusest, ka riide ja kehakatete kudumisest.

Retsensent ei nõustu siin esitatud hilisemate aegade (p. 2–4) arhailise ajajärgu alla paigutamise. Antiikleksikonis mõistetakse arhailise ajajärguna Kreeka ühiskonna ja kunsti tegevuses aega hoopis 7. ja 6. sajandit eKr.

III. Orjandusaegne kodumajandus (lk. 21...25). Ka väljaande selles osas mõtestab autor lahti samad märksõnad mis eelmises (II) peatükis. Ajaliselt alustab autor

Põhjasõja-järgse perioodiga. Orjandusaeg Eestis algas aga sajandeid varem talupoegade sunnismisuse, töö- (orjuse-) ja loonusmaksude kohustustega. Isegi “kuldne Rootsi aeg” ei suutnud lõpetada pärisorjust. Pärisorjuse kaotamise ettepanekule, mille tegi Rootsi kuningas Karl XI 1681. aastal, vastas Liivimaa aadel: *Säärane vabadus... õhutab igasugusele omavolile ja kuritegudele ning ikka rohkem paneb neid mõtlema oma isandate täieliku hukkamise peale... Rüütelkond ja maakogu paluvad Teid Kuninglik Majesteet härdalt... selle maa talupojad jätta nende praegusesse olukorda, kuna meil nagunii nende kohta pole rohkem kui kodukari- ja omandusõigus, ilma milleta siin maal ei või jääda ükski aadel.* (C. Schirren, H. Kruus, 1926.) Esitatud näitega püüab retsensent panna lugejat mõtlema ka oma kaugete esivanemate raskesti talutavast kodumajandusest. Vaatamata majandusraskustele ja isikuvabaduse puudumisele on eestlasele olnud siiski omane mõnelgi korral rõõmsameelsus. Kodumajanduse vaatekohalt näiteks mitmepäevaliste/nädalaste pulmade pidamine rohke toidu ja alkoholiga. Riigivõim on minevikus (1671, 1696, 1762) seadusandluse alusel taluperedes piiranud pulmaliste arvu, toidu ja “põletava viina” kasutamist.

Autor tuletab meelde, et esimese eesti õppekeele tütarlaste kodumajanduskooli (1811...1818) asutas Kanepi kirikuõpetaja J. Ph. v. Roth (1754...1818). Kool oli kolmeaastane. Üldhariduslike ainete kõrval õpetati kodumajandust – majapidamist ja käsitööd. 1813. aastal oli kooli nimekirjas 180 õpilast.

IV. Ärkamisaegne kodumajandus (lk. 26...42). Autor käsitleb selle alapealkirja all perioodi XIX sajandi keskpaigast, kaasa arvatud üheksakümnendate aastate halastamatu venestamise aeg, kuni vabariigi loomise alguseni, mõistes seda **Eesti kodumajanduse ärkamisajana**. Ta meenutab teoorjuse lõpetamist ja talude päriseks ostmist. Hakati suure innu ja tahtejõuga **oma talus tööd tegema**. Oli neidki, kes läksid kodumajandust õppima välismaale (Soome). Rajati esimesi kodumajanduskooli, põllumeeste seltsid võtsid ametisse põllumajanduse, seejuures kodumajanduse instruktoreid.

1860-ndatel aastatel oli Eestis valitsevaks elamutüübiks rehielamu, mis koosnes kolmest põhiosast – rehetuba, rehealune ja kamber (kambrid). Pliit söögivalmistamiseks oli rehetoas. Hakati ka ehitama elamuid ilma rehetoata. Need ehitati korstnaga ning neis oli omaette ruumina köök, kus pliit soojamüüriga. Kambreid oli tavaliselt 2...3 ning eeskambris asus leivaahju suu. Kuna põllult koristati hoolega kive, siis hakati lautu ja hobusetalle ehitama ka maakividest. XIX sajandi lõpul rajati taludesse puu- ja kõõgiviljaaiad, istutati ilupuid ja -põõsaid.

Meeste kodune põllu- ja heinatöörõivastus jäi ka XIX sajandi teisel poolel endiselt linaseks ja takuseks. Siiski hakkas ilmema rõivastuses ka linnalisi elemente. Nii tuli linase ja villase riide kõrvale puuvillriie, ilmus siid ja vabrikukalev.

Naised kasutasid XIX sajandi teisel poolel endiselt pikkade varrukatega valget linast särki. Särgi peal kanti suvel valget linast ja talvel villast seelikut.

Argipäeval kanti tavaliselt pastlaid, varem viiske. Pühapäevaseks jalanõuks oli meestel tavaliselt säärsaabas, naistel king. Sajandi lõpupoole hakati kandma kamasse (saapaid), ka kalosse.

Autor püüab iseloomustada ärkamisaegses kodumajanduses naiste käsitööd ja veimevaka tähtsust, kasutatavaid toiduaineid ja toitumise valmistamist, ka toidunõusid.

Kodumajanduse äratamine oli saanud meie rahvusliku ärkamisaja tegelaste tegevuse oluliseks osaks.

Autor valgustab vaadeldava ajajärgu kodumajanduskoolide (vastavalt nimetusele) tegevust. Nendeks olid Rõuge tütarlastekool (asut. 1875), Võnnu tütarlastekool (1872...1892; 1903...1916), Tallinna käsitöökool (1880...1885), Liplapi Aiatöö- ja Majapidamiskool kursustena (1910...1917) ja koolina (1918...1927), Sahkapuu Põllutöö- ja Majapidamiskool (1911...1918). Kodumajanduse valdkonnas käsitletakse Eesti põllumeeste seltside ja keskseltside ning Tartu Naisseltsi (1907) tegevust.

V. Teadlik kodumajandus (lk. 43...86). Autor käsitleb selle perioodina aega Eesti iseseisvumisest (1918) kuni 1944. aastani. Süvenenud oli (maa)tütarlastele kutsehariduse andmine. Näiteks õppis 1938. aastal põllumajanduskoolides 1614 õpilast, kellest oli tütarlapsi 462. Kodumajanduskoolides õppis koguni 1718 tütarlast. Autor on rühmitanud kodumajanduse valdkonna koolid järgneva jaotusena.

Kõrgema astme kodumajanduslike koolidena nimetatud Kehtna Kõrgem Kodumajanduskool (asut. 1925; 1937) ja Tallinnas Kodumajanduse Instituut (1935) olid seda tüüpoolest. Nendesse võeti õpilasteks keskkooli/gümnaasiumi ja kodumajanduskeskkooli lõpetanuid. Need olid kolme õppeaastaga koolid. Lõpetanutest said paljud kodunduse õpetaja või instruktor/konsulendi töökoha.

Retsensent ei nõustu, et kõrgema astme koolidena on nimetatud ka kodumajanduskeskkoolide üheaastaseid kodumajanduse eriklasse, Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Gümnaasiumi Kodumajanduskooli Tartus ja Vinni Kodumajanduskooli (üheaastase õppeajaga).

Kodumajanduskeskkoolid valmistasid ette õppinud perenaisi ja ühtlasi andsid ka üldhariduse. Kooli võeti 6-klassilise algkooli lõpetanud tütarlapsi. Õppeaeg kestis maal asuvates koolides kolm aastat, Tallinnas neli aastat.

Kodumajanduskeskkoolid asusid Kehtnas (1932), Helmes (1934), Tallinnas (1935), Amblas (1936) ja Orul (1938).

Kodutööstuskoolid olid mõeldud äsja algkooli lõpetanud tütarlastele, kes ei asunud mujale õppima. Õppeaeg kestis kaks aastat. Kodutööstuskoolide asukohaks oli Saarde (1925), Suure-Jaani (1926), Põltsamaa (1927), Puka (1928), Petseri (1934), Järva-Jaani (1937), Tallinn (1937), Lüganuse (1937), Abja (1937), Saksi (1937), Rakke (1940).

Üheaastase õppeajaga kodumajanduskoolide ülesandeks oli anda maal elavatele tütarlastele teadmisi ja praktilisi oskusi talu kodumajapidamisest, valmistades neid ette talu koduabilisteks ja perenaisteks, kes kannaksid edasi ja arendaksid kodukultuuri maal. Õppetöö kestis aasta ringi, 42 õppenädalat. Nende koolide asukohaks oli Saku (1923), Vasula (1924), Mõdriku (1927), Karja (Saaremaal; 1928), Orgita (1928), Antsla (1928), Vana-Võidu (1936), Putkaste (1940).

Naiskutsekoolides õpetati tööstuslikke, üldhariduslikke ja erioõppeaineid ning vastava tööala tehnilist oskust, valmistades ette õppinud töölisi kutseks vastaval tööalal. Õppeaeg kestis kaks või kolm aastat. Need koolid asusid Tartus (1919), Tallinnas (1922), Võrus (1923), Narvas (1925), Pärnus (1926), Rakveres (1927), Viljandis (1927), Valgas (1930).

Piiratud ulatuses käsitleb autor veel **täienduskoolide, rahvaülikoolide ja põllumajanduslike rahvakoolide** ning Tartu Naiskutsekooli (1922) ja Tallinna Kodumajanduskooli (1937) tegevust.

Tänapäeva oludes vajaliku ülevaatenäitena esitab autor Kehtna Kõrgema Kodumajanduskooli ja Tallinna Kodumajanduse Instituudi tunnikava (nädala õppeainete tunnid) nende osakondades/klassides. Ka on esitatud kodumajanduskeskkoolide ja teiste kodumajanduskoolide tunnikavad.

Kodumajandust edendanud organisatsioonidest (lk. 72...86) loetleb autor järgmisi: Tartu Naisselts (asut. 1907), Eesti Põllumeeste Keskseelts (1922) kohalike seltsidega (alates 1870), Eesti Maanaiste Keskseelts (1928) 436 allorganisatsiooni 30 000 üksikliikmega, Eesti Kodutööstuse Edendamise Keskseelts (1929), Eesti Maakodu Kaunistamise Selts (1935), Eesti Naisliit (1920), Akadeemiline Põllumajanduslik Selts (APS; 1920), Ülemaaline Maanoorte Ühendus (ÜMÜ; 1934) 451 allorganisatsiooni 14 780 üksikliikmega, Kodumajanduskoda (1936).

VI. Isetegevusliku kodumajanduse (lk. 87...90) osas vaatleb autor lühidalt kodumajanduse hääbuvat olukorda nõukogude võimu ajal. Varasemate kodumajanduskoolide likvideerimisega jõuti lõpule 1947. aastal. Mõned nendest jätkasid õppetööd uute nimede all ja ajale vastavate õppeprogrammidega.

VII. Taasloodav teaduslik kodumajandus (lk. 91...107) algab Eesti Vabariigi taastamisega (20. august 1991). Põhiline uuendus on **Eesti Põllumajandusülikoolis kodumajanduse eriala** õpetamise alustamine 1992. aasta sügissemestril (rektor prof. O. Saveli). On esitatud selle eriala õppekava (1995), näidates õppeainete loetelu ning nende maht tundides ja ainepunktides. Ka saame ülevaate Tallinna Pedagoogilise Ülikooli kodunduse õpetaja ettevalmistamise õppekavast. Esitatud on Pärnu Kodumajanduskooli, Türi Kõrgema Põllumajanduskooli, Olustvere Kõrgema Põllumajanduskooli ning Vana-Antsla Põllutöökooli kodumajanduse õppekavad.

VIII. Illustratsioonidena on väljaandes 23 leheküljel 135 fotot nende juurde kuuluvate tekstidega. Fotod, heal paberil, on tagasihoidliku kvaliteediga. Nendes kajastub Eesti

varemaegne kodumajandus üldpildis – koolimajad ja nendes toimuv õppetegevus, silmapaistvad kodumajanduse isiksused, mitme organisatsiooni tegevus jm.

Järgnevalt väljaande kohta **retsensendi mõni täpsustus ja täiendus**.

Lk. 5 on loetletud viis kodumajanduskeskkooli üheaastase õppeajaga. Tegelikult oli õppeaeg nendes koolides kolm aastat.

Tartus Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi Tütarlaste Gümnaasiumi juures avati 1937. aastal kodumajanduskool (lk. 50). Täiendame, et see oli üheaastase kursusega kool, vastu võeti progümnaasiumi või reaalkooli lõpetanud tütarlapsi. Esimese lennu lõpetajaid oli 12 (Karuohakas, 1938, nr. 14). Rõhutame, et selles esimeses (1906) eesti õppekeelega tütarlaste gümnaasiumis asutati paralleelselt humanitaarharuga 1933. aastal majapidamisharu. Selle lõpetajaid oli näiteks 1938. aastal 24.

(Maa)kodu kaunistamise hoogtöö periood sai Eesti Vabariigis alguse 1936. aastal (lk. 77). Lisame, et siis oli kodukaunistamise patroon riigivanem Konstantin Päts. Kodukaunistamise tegevust asus juhtima siseminister Kaarel Eenpalu. Kohtadel olid eestvedajateks omavalitsused, mitmed organisatsioonid, konsulendid, kooliõpetajad jt. Aastatel 1937 ja 1938 korrastati 70 kiriku, 486 koolimaja, 143 vallamaja ja 45 mälestuspaiga ümbrus. Need näitajad on lisaks üldises mõttes kodude kaunistamisele. Olid moodustatud kodukaunistamise kohalikud komiteed, 1938. aastal 1041. On meeldiv, et president Lennart Meri otsustas jätkata oma eelkäija K. Pätsi poolt algatatud kodukaunistamise liikumist. Seekord on selle liikumise peakogu juhatajaks vaid Tartu Ülikooli raamatukogu direktor Peeter Olesk.

Autor kirjutab põhjendatult Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi (APS) poolt väljaantavast kuuajakirjast *Taluperenaine* (1927; lk. 81...83). Oleks võinud käsitleda ka Eesti Naiste Karskusliidu kuuajakirja *Eesti Naine* (1924). Selle ajakirja üldisele sisule kaasnes mahukate temaatiliste osadena käsitöö, riietumine, kodukaunistamine ning majapidamine. Tähtendatud naiste ja koduajakirja juhtivtoimetajateks olid tuntud naisisiksused Helmi Põld (prof. Peeter Põllu abikaasa) ja Helmi Mäeola. Ajakiri ilmub ka käesoleval ajal.

Kodumajandust edendanud organisatsioonina on nimetatud Ülemaailmne Maanoorte Ühendus (lk. 83). Õige nimetus on Ülemaaline Maanoorte Ühendus.

Seoses Nõukogude Liidu sõjaväebaaside rajamisega ja Teises maailmasõjas hävinud koolimajade tõttu paigutati mitmed kodumajanduskoolid uude asukohta (lk. 86). Meenutame, et kõige kiirem (ootamatu) oli 1939. aasta sügisel Kehtna kodumajanduskoolide (3) ümberpaigutamine Rakverre.

Lk. 109 on Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi asutamisaasta 1870 asemele märgitud aasta 1970. Samal leheküljel on Tartus Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi tütarlaste gümnaasiumi juures asuv kodumajanduskool nimetatud ekslikult kõrgemaks kodumajanduskooliks.

Tiitellehelt ega autori eessõnast ei selgu, kes on selle väljaandja, kulude katja. Esitatud kujul on võimalus arvata, et see on saanud teoks autori rahaga.

Üldisema kokkuvõttena on tänuväärt, et Jüri Kuuma väljaande *Kodumajandus Eestis* sisus (eriti koolid oma tegevusega) kajastub oluliselt ka Eesti Vabariigis (1918...1940) taotletav/teostatav **rahva, eriti noorsoo kasvatamise vaimulaad**. Anname edasi Tallinna Eesti Rahvusliku Klubi häälekandja – ERK – sellekohase lühiteksti (1940; nr. 1). *Kavakindla tööga kasvatada ja tõsta rahvustunnet, ületada isiklik auahnus ja majanduslikud huvid, kildkonna huvid ja rahvakihtide vähemad vastuolud. Tuleb sügavale istutada igasse kodanikku kindel veene, et rahvuse huvid ja tugev rahvustunne on selleks mõjuvaks sidemeks, mis seob rahva ühiseks tervikuks ja lahutamata pereks... Ka tuleb alla kriipsutada au-, kohuse- ja distsipliinitunde süvendamist. Rahva kasvatustöö on pikk ja pidev töö, seda ei saa teha üksikute kõnedega aktustel, vaid peale kavakindla töö kodudes, koolides ja sõjaväes tuleb seda süvendada rahvuslikult mõtlevais seltsides ja osavalt suunatud riikliku selgitustöö kaudu.*

Suur tänu Jüri Kuumale kodumajanduse ajaloolis-monograafilise väljaande eest käesolevatele ja järgnevatele põlvkondadele!

Napi tiraaži tõttu on vajalik kordustrukk.

M. Karelson